

Отже, все вищезазначене дозволяє зробити наступні висновки й припущення:

– Внесок Е. Войнич у розвиток світової художньої літератури не обмежується створенням ряду оригінальних творів, серед яких найвидатнішим, безумовно, виступає “Овід”. Її праці, перш за все “Овід”, мали вплив на творчість інших письменників першої половини ХХ ст. Цей вплив був насамперед ідейним, однак у ряді випадків він носив також сюжетно-художній характер.

– Вплив “Овода” можна відстежити у творах таких письменників, як О. Новіков-Прибой, М. Островський, П. Бляхін, В. Беляєв, Б. Полевой, В. Каверін та ін. У них можна виявити не лише згадування про цей роман, але й елементи наслідування Е. Войнич, а також подальший розвиток піднятої письменницею теми.

– Роман “Овід” вплинув на творчість Дж. Лондона, який високо оцінив створений Е. Войнич образ революціонера й побачив у ньому ідеал борця і зразок для наслідування, внаслідок чого свідомо домагався подібності головного героя свого добутку “Мексиканець” з головним героєм роману Е. Войнич. Він не лише використав образ Овода, але й певним чином підсилив його.

Список використаних джерел

1. Беляєв В. П. Старая крепость / В. П. Беляєв. – К. : Рад. шк., 1984. – С. 305-553.
2. Бляхін П. А. Красные дьяволята. Повесть / Павел Бляхін. – Тула. : Приок. кн. изд-во, 1979. – 95 с.
3. Каверин В. А. Два капитана / Вениамин Каверин. – М. : Худ. лит., 1979. – Кн. 1. – 368 с.
4. Кошечкина Е. Н. Повесть о Сыне // Ильина Е. Н., Космодемьянская Л. Т., Кошечкина Е. Н. Четвертая высота. Повесть о Зое и Шуре. Повесть о Сыне. – К. : Рад. шк., 1984. – С. 340-445.
5. Кулакевич Л. М. Концепція світу і людини у творчості С. Йовенко. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Дніпропетр. нац. ун-т / Л. М. Кулакевич. – Д., 2005. – 20 с.
6. Лондон Дж. Мексиканец // Лондон Дж. Избранное / Джек Лондон. – К. : Вища школа, 1985. – С. 103-122.
7. Новіков-Прибой А. С. Цусима: Роман / А. С. Новіков-Прибой. – Кн. 1-2. – Чебоксары: Чуваш кн. изд-во, 1986. – 656 с.
8. Островский Н. А. Как закалялась сталь / Николай Островский. – Харьков : Прапор, 1976. – 369 с.
9. Полевой Б. Н. Оглядываясь на прожитое // Полевой Б. Н. Повесть о настоящем человеке / Борис Полевой. – М. : Дет. лит., 1964. – С. 311-333.
10. Таратута Е. А. Драгоценные автографы: Книга воспоминаний / Евгения Таратута. – М. : Советский писатель, 1986. – 320 с.

Summary. Mityagina S. S. Impact of the Novel by E. Voynich “The Gadfly” on the Literary Work by Young Writers of the First Half of the XX century. The article presents an attempt to investigate the impact of compositions by E. Voynich, and the novel “The Gadfly” in particular, on literary works by writers of the first half of the XX century. The author proves that the impact had both idea and plot character.

Key words: the Gadfly, writer’s manner, Rivera, Pavka Korchagin, the image of an ideal revolutionary.

УДК 811.163.1:821.161.2- 1.Ш1/7.08

О.М. Мозолук

СТАРΟΣЛОВ’ЯНІЗМИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Автор описує вживання старослов’янізмів у поетичному мовленні Т.Шевченка, які й досі зберігають південнослов’янські риси і виділяються за фонетичними й словотвірними ознаками.

Ключові слова і словосполучення: старослов’янізми, поетичне мовлення, старослов’янська мова, фонетичні ознаки, словотвірні ознаки.

“Письмовець – як волхв, що виправдовує перед лицем Господа перебування свого народу на землі. ...треба перейти всі раї і пекла земні перед тим, як узятися за перо. Аби писемне слово було світлою тінню того Слова, що було справіку. І смисл усякого письма в тому, щоб укріпити в людині дух добродетельності – найбільше з благ. Щоб покликати людину на пробіск світла в

чорноті. Бо той, хто творить, шукає підпору в Творця. І писати слід простими, ваговитими й дзвінкими словами” [2, 154]. Без сумніву, так писав геніальний український поет, національний пророк, мудрий учитель, вірний син свого народу – Тарас Шевченко, котрий “дав літературній мові звання народної, бо ж і сам народ сприйняв її як свою” [4, 6]. Його довершені поетичні твори – це саме життя: це боротьба добра і зла, це нестерпний біль самого поета за Україну, за людей і водночас невичерпна і безмежна любов до свого народу, Бога, котрим він ревно служив усім своїм еством, невмирущим Словом:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б’ється – ожива,
Як їх почувеш! [9, 62].

У Шевченковій мові тісно переплітаються народнорозмовні елементи з елементами давніх слов’янських літературних мов. Поет творчо використав, – як зазначає Л.Мацько, – всі джерела розвитку й збагачення української мови (живомовні, розмовні, фольклорні, Святе Письмо, літописні, давньоукраїнські книжні, давньогрецькі й давньоримські, сучасні йому західно-європейські і слов’янські запозичення, синтезував найдоцільніше в них, обираючи й унормовуючи форми художнього вираження теми, ідеї, змісту, образів, наснажив високим духом і щирими почуттями своєї геніальної особистості [5, 6].

До найдавніших слов’янських запозичень, безперечно, належать запозичення зі старослов’янської мови, тобто старослов’янізми.

Мета нашого дослідження – виявити й охарактеризувати вживання лексичних старослов’янізмів, виділюваних за фонетичними й словотвірними ознаками, в поетичному мовленні Т.Шевченка, зокрема на матеріалі двотомного видання (Київ, 1988р.).

Старослов’янська мова, яка через основну сферу застосування отримала ще й назву церковнослов’янська, є першою літературною мовою слов’ян, що слугує одним із найавторитетніших джерел для історичних мовознавчих студій. А для українців вона стала “першим словесним виразом найвищих духовних цінностей – християнського віровчення” [1, 5], набула статусу “священної”.

Духовна культура українців значною мірою сформувалася все ж таки під впливом конфесійної літератури, писаної старослов’янською мовою. Саме з Псалтиря та Євангелія наші предки черпали мудрість, справедливість, мужність, життєву наснагу; підживлювалися силою Святого Духа, втамували спрагу трьома божими чеснотами – Вірою, Надією, Любов’ю. Проте брак української книжки гальмував духовний розвиток українців, особливо українського села.

Релігійний світогляд Т.Шевченка формували передусім його родина, дяківська школа, Часослов, Псалтир, а також добрі знання церковнослов’янської мови. Як слушно зауважує Любомир Белей, саме старослов’янський Псалтир став чи не єдиною шкільною лектурою малого Тараса, яку той наполегливо опанував з допомогою сільського дяка Бугорського і яка зрештою вивела його, колишнього кріпака, “до вершин у царстві людського духу” [1, 5].

На жаль, унаслідок несприятливих обставин розвитку нашої культури сучасний український читач виявився відчуженим від пам’яток, створених у давні часи [3, 22], а “роль та значення старослов’янської мови та її українського церковнослов’янського варіанта не лише належно не поціновано, а й навіть певною мірою зігноровано” [1, 5].

Вивченням старослов’янської мови активно займалися як слов’янські, так і неслов’янські мовознавці. У східнослов’янському мовознавстві найпродуктивніше досліджували її проблематику українські лінгвісти – М.Смотрицький, В.Григорович, І.Огієнко, М.Станівський, А.Майборода; російські – О.Востоков, О.Соболевський, Г.Хабургаєв, А.Селіщев; білоруські – Ю.Карський, В.Борковський та інші. Незважаючи на те, що старослов’янська мова – це мертва мова слов’ян, вона не зникла безслідно, не загубилася в темряві століть, а наче цілюща, “свята вода” ніжною цівкою влилася в живий потік української мови і стала частинкою народної мови у творах літературного генія Т.Шевченка. Без величавих за своїм звучанням старослов’янізмів неможливо, звичайно, уявити врочистої поезії поета.

Лексика старослов’янської мови, як і будь-якої іншої, за своїм походженням неоднорідна. Найдавніший шар – це слова, які дійшли через праслов’янську ще з праіндоевропейської мови. Крім спільнослов’янської лексики, старослов’янські пам’ятки мають чимало запозичень, які з’явилися внаслідок перекладу з грецької та латинської мов, калькування, а також міжмовних контактів. За спостереженнями Г.Хабургаєва, до старослов’янського словникового складу належить також чимало слів, які безпосередньо пов’язані з “живим слов’янським мовленням епохи перших перекладачів” [8, 112].

Аналізуючи вживання старослов’янізмів у поетичному мовленні Т.Шевченка, ми зупинимось на характеристиці тих лексем, які й досі зберігають свої південнослов’янські риси. Безперечно, найголовніші з них – це фонетичні та словотвірні [6, 123; 7, 197].

Простежимо функціонування лексичних старослов'янізмів, виділюваних насамперед за фонетичними ознаками:

1. Неповноголосні звукосполучення [ра], [ла], [ре] відповідно до українських [оро], [оло], [ере]: *враг, Царград, срамотня, срамота, срамотний, вражий, глас, врата, прах, град, вертоград, драгий, глава (голова), злато, Владимир, хранитель, храмина, златомальований, стремглав, древляни, древо, чрево, Путивль-град, длань, младий, огласити*. – *А у Царград, до султана, Поїдемо в гості!* [9, I, 50]; *А в мене ще, враг їх знає, Кого вони виглядають* [9, I, 182]; *Та й потяг по дрова В зелену діброву; Древину вибравши, та й цюк!* [9, II, 53]; *А в городі младії вдови В своїх світлицях, чорноброві...* [9, II, 55]; *Багряну ризу роздирає І сипле попіл на главу* [9, II, 56]; *Не сотні вас, міліони Полян, дулібів і древлян* [9, II, 159]; *Чорнявенький і кавалер, скромненько длань свою простер* [9, II, 206] та інші.

2. Звукосполучення [ра] на початку слова перед наступним приголосним відповідно до староукраїнського [ро]: *раб, раби, рабиня, рало*. – *Раби, подножки, грязь Москви, Варшавське сміття – ваші пани* [9, I, 200]; *Царі, раби – однакові Сини перед богом; І ви вмрете, як і князь ваш, І ваш раб убогий* [9, I, 207]; *Настали тяжкії літа! Отож, працюю я за ралом* [9, II, 50]; *І цар сказав, щоб на вечерю Раби – рабиню привели* [9, II, 55] та інші.

3. Сполучення приголосних звуків [жд], якому на місці праслов'янської сполуки *dj в українській мові відповідає [ж]: *нужда, народжений*. – *Ще молодую – у могилу Нужда та праця положила* [9, II, 139]; *Мітла огненна світила, Неначе сонце, і дивилась На ту ослицю, що несла В Єгипет кроткую Марію І народженого месію* [9, II, 178].

4. Початковий [j] відповідно до староукраїнських [о], [у]: *єдиний, єдина, єдине, єлей, єдиномисліє, єго*. – *Всю славу козацьку за словом єдиним Переніс в убогу хату сироти* [9, I, 24-25]; *Чудне якесь!.. таке тільки Сниться юродивим Та п'яницям* [9, I, 155]; *Моя зоре досвітняя, Єдина думо Пречистая!..* [9, I, 166]; *Огонь Рогніда розвела; Драгим єлеєм полила І сипала в огнище ладан* [9, II, 57]; *Лакеї в золотій оздобі... Онуча, сміття з помела Єго величества. Та й годі* [9, II, 173]; *А всім нам вкупі на землі Єдиномисліє подай І Братолюбіє пошли* [9, II, 190] та інші.

До словотвірних особливостей старослов'янізмів слід віднести такі, як:

1. Префікси: а) *воз-, вос- (возрадуватися, воспіти, воспівати, восхвалити, возгласити, возвисити, вознестися, воздати, возстати, возвістити, возлюбленник, воспрянути, возвеличити, воскреснути, воззовати, воздати, воззріти, восплакати, возопити)* – *Восхвалимо тебе, боже, хваленієм всяким; Возрадується Ізраїль І святий Іаков* [9, I, 206]; *Возлюбленнику муз і грацій, Ждучи тебе, я тихо плачу...* [9, II, 151] тощо; б) *пре- (пречиста (іменник), премудрий, преподобний, пренеповинний, прелюбодійний, пребезумний, преславний, преблагий, превелебний, пречестний, прелютний, пренепорочна (іменник), превосходительний, прескорбний, препрославлений, преправедний)* – *Після пречистої в неділю, та після першої, Трохим Старий сидів в сорочці білій* [9, I, 192]; *Преблагий був муж на світі Максим отой, сину* [9, II, 44]; *У славному-преславному Місті Чигирині... Превелебную громаду Докупи скликали* [9, II, 91] та інші; в) *пред- (предстати, предтеча, предвічний)* – *Круг одра Круг смертного твого предстануть В кайданах...* [9, II, 154]. *В гаю – предвічному гаю, Поставлю хаточку...* [9, II, 209] тощо; г) *со- (сохранити, согрішити, соблюсти, соблудити (розбестити))* – *Може, де в дорозі Занедужав, сохраний боже!* [9, I, 193]; *Добре отим Сиротам щасливим, Що не мають отих батьків, то й не согрішають* [9, II, 111] та інші.

2. Іменникові суфікси: а) *-тель (учитель, вседержитель, управитель, правитель, хранитель, обличитель, благовіститель, провозвіститель, ревнитель, творитель, держитель)* – *Так, що й німець не второпа, Учитель великий, А не те, що прості люде* [9, I, 200]; *І талан, і безталання, Все, – каже, – од бога, Вседержителя святого, А більш ні од кого* [9, II, 44]; *Господь послав Тебе нам кроткого пророка І обличителя жестоких Людей неситих* [9, II, 168]; б) *-знь (приятель)* – *Багатий не знає Ні приятні, ні любові – Він все те наймає* [9, I, 159]; в) *-ств- (молебствіє, братство, долгоденствіє)* – *Найнялася носить воду, Бо грошей не стало На молебствіє Варварі* [9, I, 192]; *Може, чванитесь, що братство Віру заступило...* [9, I, 200]; *Долгоденствіє їм На сім світі; на тім...* [9, II, 191]; г) *-ин- (рабиня, богиня)* – *І, знов веселий, знову п'яний, Коло рабині заходивсь* [9, II, 55]; *Дріадам нічого робить Перед такою красою, Перед богинею такою* [9, II, 190]; г) *-тв- (молитва)* – *І не благай, бо пропаде Молитва за богом* [9, II, 131] та інші.

3. Дієприкметникові суфікси *-ащ- (-ящ-), -ущ- (-ющ-), -м-* у прикметниках сучасної української мови: *насущний, зцілющий, живущий, незрящий, невидющий, невсипущий, взискающий, творящий, всетворящий, болящий, трудящий, роботящий, немовлящий, присносущний, грядущий, скорбящий, животворящий, всевидящий, пасущий, хранимий, незримий, незнаємий*. – *Може, вернеться надія З тією водою Зцілющою й живущою, Дрібною сльозою* [9, I, 157]; *Окови адові!.. і диво, Святеє диво показать Очам незрячим* [9, I, 162]; *І в неволі Познає рай, познає волю І всетворящую любов* [9, I, 219]; *Врата на запорі, неначе чума В Давидовім*

граді, господом раним, Засіла на стогнах [9, II, 55]; Ти, присносуций, всюди з нами Витаєш ангелом святим [9, II, 138] та інші.

4. Складні слова з першими компонентами, які виражені основами благо-, добро-, зло-, веле-: *благословити, благослови* (іменник), *благочинний, благородний, благоволити, благодатний, благодать, благоденствувати, благочестивий, благовістити, благословенний, благосклонний, благоуханний, благовіститель, благоволеньє; добровонний, доброзиждуций, добросердий; злочинаюций; велелюдний, велеречивий.*– *Поблагословила: “Бог з тобою!” – та як мертва, На діл повалилась...*[9, I, 28]; *На хутір знову благодать З-за гаю темного вернулась...*[9, I, 191]; *Яко миро добровонне З голови честної На бороду Аорню Спадає росою...*[9, I, 208]; *Благословенная в женах, Святая праведная мати* [9, II, 152]; *Злочинающих спина, У пута кутії не куй, В склепи глибокі не муруй. А доброзиждуцим рукам І покажи, і поможи, Святу ю силу ниспошли* [9, II, 190] та інші.

Т. Шевченко, звичайно, не обмежує себе використанням лише названих старослов'янізмів. Він, як талановитий “письмовець”, легко й уміло вплітає у поетичні рядки й інші “разки” слів старослов'янського походження. Проте навіть цей аспектний аналіз, зроблений нами, свідчить про щирі й глибокі релігійні настрої поета, гармонію різних стильових тонів в окремих його творах, а отже, і мовну соборність:

Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнилі, – словеса
Твої, о господи, такії.
Розкинь же їх, твої святіє,
По всій землі [9, II, 167].

Отож, старослов'янське слово (разом з іншими словами), зігріте теплом Шевченкового генія, заново ним народжене в поетичному мовленні, пробилось крізь товщу років і знову живе, вирує, бурлить, закипає, возвеличує, підносить; звучить піднесено, врочисто, або ж має дещо емоційно знижене чи іронічно-сатиричне забарвлення; вражає шляхетною величчю, витонченістю думки й почуття – бо воно Шевченкове.

Список використаних джерел

1. Белей Л. Старослов'янсько-український словник / Любомир Белей, Олег Белей.– Львів : Свічадо, 2001.–332с.
2. Дочинець М.І. Вічник / Мирослав Дочинець.– Мукачево : Карпатська вежа, 2011.–284с.
3. Задорожний В. Як треба читати тексти кирилівського письма / Василь Задорожний // Дивослово. – 2004.– 2.– С.22-25.
4. Культура слова / редкол.: С.Єрмоленко (відп. ред.) та ін.–К. : Довіра, 2000.– Вип. 53-54.– 157с.
5. Мацько Л. “Знать од бога і голос той, і ті слова...” Мовні уроки Тараса Шевченка / Любов Мацько // Дивослово. – 2004. – №3. – С. 2-8.
6. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І.К.Білодіда.– К.: Наук. думка,1973.– 440с.
7. Сучасна українська літературна мова: підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; за ред. А.П. Грищенка.– К. : Вища шк., 1997. – 493с.
8. Хабургаев Г.А. Старославянский язык / Г.А. Хабургаев. – М. : Просвещение, 1986. – 288с.
9. Шевченко Т. Поезії: у 2 т. / Тарас Шевченко.– К.: Веселка, 1988.– Т.1.–264с.; Т.2. –248с.

Summary. The author describes the use of the Old Slavic words in Taras Shevchenko's poetic speech which still retain South Slavic features and single out for phonetic and word building signs.

Key words and word combinations: the Old Slavic words, poetic speech, the Old Slavic language, phonetic signs, word building signs.